

УДК 347.73

Руслан Браславський,*докторант кафедри фінансового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДГАЛУЗІ ПОДАТКОВОГО ПРАВА В САМОСТІЙНУ ГАЛУЗЬ ПРАВА

Автором статті здійснено аналіз щодо визначення місця податкового права в системі права. Для цього визначено поняття «галузь права» та «підгалузь права», досліджено чинники та передумови, етапи формування нової галузі права.

Ключові слова: податкове право, фінансове право, галузь права, підгалузь права, система права, трансформація.

Постановка проблеми. Слід зазначити, що для того, щоб розібратися з проблематикою щодо визначення місця податкового права в системі права, вбачається за доцільне спочатку визначити ті критерії, що дозволяють диференціювати такі суміжні теоретико-правові категорії, як «галузь права» та «підгалузь права». Вищерозглядувані ознаки, за допомогою яких вчені пропонували здійснювати диференціацію відповідних категорій, не є достатніми для того, щоб на сьогодні однозначно дати відповідь на питання з приводу порядку розмежування таких логічно пов'язаних, проте не тотожних понять, як «галузь права» та «підгалузь права». У даному питанні нас цікавлять не просто чинники, ознака чи риса, яка дозволяє розмежовувати відповідні категорії, – нам потрібно з'ясувати чинник, який дозволяє говорити про можливість «еволюції», перетрансформування підгалузі права в окрему самостійну галузь права.

|| **Мета** – аналіз щодо визначення місця податкового права в системі права.

Виклад основного матеріалу. Фактично мова йде про поступальний розвиток підгалузі права, а саме становище, коли категорія нижчого порядку (підгалузь права) може отримати своє оформлення в якості категорії, що займає вище місце в системі права (галузь права). Тобто мова йде скоріше не просто про розмежування категорій у класичному розумінні даного поняття, а про перетрансформування, поступальний перехід одного явища до категорії, якісно нової за своїм характером. При цьому слід відмітити, що відповідний «перехід» відбувається від категорії, що займає нижчу ланку в системі права, до поняття, що посідає найвищий ступінь в ієрархії інтегративних складників (елементів) правової системи. Такого роду стан справ свідчить про зміни якісного характеру, яких зазнає конкретний нормативно-правовий масив.

Виникає питання, чи доцільно вести мову про наявність нової галузі права тоді, коли її предмет в якості самостійного ще не визнано ні на нормативному, ні на доктринальному рів-

ні. Насправді ж постає ситуація, за якої якщо галузь права до цього часу ніхто не визнав, то неправильно буде вважати її складником правової дійсності, яка, у свою чергу, є складником соціальної дійсності. Оскільки і правотворчість, і правосвідомість виступають основними складовими частинами правової дійсності, то не слід вести мову про справжнє існування відповідної правової галузі, а потрібно говорити тільки про існування можливе в майбутньому. На нашу думку, обидва процеси, а саме процес, під час якого «можлива» галузь права стане «реальною», та процес освіти «нової» правової галузі розходяться лише термінологічно, адже в обох випадках (звісно, якщо вони різні) відповідні процеси повинні відбуватися поряд із наступними однаковими процесами: визнанням на доктринальному рівні, виділенням особливих методів та утворенням відокремленої законодавчої бази.

Якщо розглядати генезу новоствореної галузі права, то під нею ватро розуміти процес, у ході якого виникає та укріплюється конкретна якість у межах правової дійсності. Кордоном генези новоутвореної галузі права слід вважати оформлення останньої в окрему, незалежну галузь права. Для того, щоб розкрити генезу певного явища, необхідно взяти за методологічний орієнтир термін «основа», адже до неї входить та сторона досліджуваного явища, завдяки якій з'являються нові сторони останнього, його властиві риси, зв'язки, які являють собою його зміст. Свого уточнення термін «основа» набуває завдяки використанню таких однорідних із ним понять, як причини, умови, які віддзеркалюють процесуальний бік дійсності. Наприклад, термін «причина» дозволяє охарактеризувати власне не галузь права, а процес, за якого вона утворилася.

Основним змістовним наповненням дослідження передумов виступає пошук протиріч, які вказують на появу нової галузі права. Утворення нової галузі права відбувається в результаті поєднання декількох передумов: основних, загальних та безпосередніх. Новоутворена галузь права виступає системою, яка необхідна як науці, так і правовій практиці.

У науковців виникають пропозиції щодо розширення та формулювання списку передумов для утворення галузі права, до якого, зокрема, відносять: повторювані суспільні відносини, які спроможні виступати в якості об'єкта зовнішнього контролю (спектр суспільних відносин повинен бути широкий, своєрідний, однорідний, проте багатограний); суспільну потребу в суцільному регулюванні таких відносин (вони повинні торкатися інтересів великої кількості суб'єктів права й відповідати найважливішим потребам сучасності в конкретних умовах суспільної життєдіяльності, яка супроводжує розвиток законодавчого масиву); державний інтерес та державна підтримка таких відносин (чи підтримка їх захисту); узагальнення й утворення правил поведінки у соціумі. У даному випадку потрібно відмітити, що в якості каталізатора під час формування галузі права можуть виступати політичні або ж суспільні перетворення, які мають місце в конкретній державі, різномірні за своїм характером події. Що ж стосується факторів, які виступають визначальними для здійснення процесів трансформації системи права, то до них ми відносимо традиції нормативної регламентації суспільних відносин у конкретній державі, рівень правової культури, який склався в межах певної суспільної формації, а також глобалізаційні процеси.

Потрібно зазначити, що специфіка формування нової галузі права зумовлюється місцем такої галузі права в системі права (її виглядом у межах класифікаційних груп галузей права) та її функціональним призначенням. Також потрібно відзначити, що обов'язковою за своїм характером ознакою структуризації нової галузі є така риса, як комплексність, що полягає в тому, що саме нова за своїм характером галузь права, проходячи власне становлення на основі вже сформованих галузей права, успадковує окремі риси, які властиві відповідним галузям. Як слушно зауважує Р.М. Дудник, проводячи аналіз інститутів права, які потенційно можуть бути в подальшому перетрансформовані в категорії вищого порядку, потрібно зосереджувати власну увагу на предметі стабільності відповідних інституційно-обрамлених масивів та на їхній потенційній здатності формувати нові системні утворення якісно вищого рівня. Автор відмічає, що саме інститут складного характеру та вже усталені підгалузі права, як правило, мають достатній внутрішній потенціал до «переродження» в самостійну галузь права [1, с. 60]. Фактично такого роду інституційно-обрамленим нормативним утворенням, як складний інститут права, податкове право вже не може бути, така форма його існування вже не є для нього «актуальною» в силу як структурних особливостей, так і внутрішнього потенціалу податкового права.

Загалом потрібно відзначити, що галузі права забезпечують своє формування або за допомогою виділення нової галузі права з однієї або ж низки вже усталених галузей права, або ж за допомогою «переродження» (перетрансформації). Так, під «переродженням» (перетрасформацією) галузі права слід розуміти появу нового

нормативно-обрамленого галузевого утворення на основі поглинання або ж трансформації вже існуючого нормативного масиву. В окремих випадках, як слушно зауважує автор, формування нової галузі права може супроводжуватися її значним доповненням новим нормативним матеріалом. У даному випадку ми відмічаємо, що переродження та виокремлення нових галузей права може відбуватися на основі нових суспільних відносин або ж за допомогою актуалізації вже існуючих. Як послідовно відмічає автор, аналіз шляхів формування нових галузей права наочним чином демонструє значення генетичних зв'язків, які мають місце всередині права, для становлення нових галузевих утворень [1, с. 60]. У даному випадку ми повинні відмітити, що виокремлення підгалузі податкового права (підгалузі права) із системи фінансового права (галузі права) супроводжуватиметься виділенням нормативного масиву та предмету правового регулювання із фінансового права до сфери відання новосформованої галузі права – податкового права.

Т.Є. Мураховська пропонує виділяти такі етапи формування нових галузей права:

- 1) формалізація нормативних приписів, які регламентують нові суспільні відносини або їхні нові прояви;
- 2) поступове формування на основі об'єднання таких норм, інститутів права;
- 3) формування комплексних за своїм характером правових інститутів;
- 4) перетрансформація вже усталених інституційних форм;
- 5) формування складного інституту міжгалузевого характеру;
- 6) емерджентний вплив складного міжгалузевого інституту на формування нових норм права;
- 7) формування та поступальний розвиток нової галузі права [2, с. 15].

Слід відмітити, що перетрансформація одних категорій у поняття якісно нового характеру визначається явищами об'єктивної дійсності. Такий підхід зумовлюється, насамперед, тим, що правові поняття перебувають у постійній рефлексії із суспільними реаліями. Відповідні взаємозв'язки між правом та поточним станом суспільних відносин дозволяють нормативним конструкціям залишатися актуальними, тобто такими, що можуть забезпечити реалізацію суспільного запиту та створити умови для належного розвитку суспільних відносин у руслі визначеного нормотворцем алгоритму.

На нашу думку, найбільш суттєвим чинником, що дозволяє говорити про можливість перетрансформації підгалузі права в галузь права, є потреба в системному виокремленні конкретного нормативного масиву як явища найвищого системного порядку. Тобто для виокремлення підгалузі права в галузь права повинен бути наявний суспільний запит на відповідне інституційне обрамлення. Наявність такого роду «запиту» наочним чином проявляється в інтенсивності нормотворчих процесів, які регламентують специфічну сферу суспільних відносин; потреби в якісно вищому рівні реформування

відповідного нормативного масиву; важливості нормативної регламентації відповідної сфери суспільних відносин на конкретному етапі розвитку даних суспільних відносин тощо. Неприпустимим є «штучне» виділення окремих нормативних масивів в окрему галузь права за відсутності достатніх для цього фактичних підстав. Під «фактичними підставами» в даному разі розуміються явища об'єктивної дійсності, які знаходять свій вияв у рамках суспільних відносин. У випадку необґрунтованого виокремлення галузі права як самостійної, найвищої за ієрархією складової частини правової системи, фактично така система права зазнаватиме впливу дезорганізаційних чинників. Відповідні чинники можуть створити ілюзорну, «штучну» за своїм характером правову дійсність, яка не відповідає як теоретико-доктринальним підходам, так і об'єктивному становищу суспільної дійсності.

Що стосується податкового права, то, на нашу думку, відповідна категорія вже досягла того рівня свого розвитку, за якого її можна розглядати в якості самостійної галузі права. Вищезазначений підхід може бути обґрунтований тим, що на сьогодні нормотворчі процеси у сфері оподаткування як ніколи раніше характеризуються підвищеною мірою власного динамізму. Такий стан справ не в останню чергу зумовлюється тим, що зараз відбувається пошук оптимальних нормативних конструкцій, за допомогою яких здійснюється раціоналізація нормативної регламентації суспільних відносин, що складаються у сфері оподаткування. При цьому потрібно зауважити, що саме податкове право забезпечує нормативну регламентацію однієї з найважливіших сфер суспільної діяльності, яка має своїм спрямуванням забезпечити належний та поступальний розвиток держави.

Висновки

Потрібно відмітити, що підходи до визначення місця податкового права в системі права за останні двадцять років зазнали значних змін.

Автором статті осуществлен анализ по определению места налогового права в системе права. Для этого определено понятие «отрасль права» и «подотрасль права», исследованы факторы и предпосылки, этапы формирования новой отрасли права.

Ключевые слова: налоговое право, финансовое право, отрасль права, подотрасль права, система права, трансформация.

The author of the article carried out an analysis on determining the place of tax law in the system of law. For this purpose, the concept of "branch of law" and "sub-branch of law" is defined, factors and prerequisites, stages of formation of a new branch of law are investigated.

Key words: tax law, financial law, branch of law, sub-branch of law, system of law, transformation.

Так, спочатку податкове право розглядалося як інститут фінансового права. Окремі правники детермінували податкове право в якості складного за своєю природою інституту, тим самим підкреслюючи комплексність та ускладнений характер податкового права, вирізняючи його з-поміж інших інститутів права. У подальшому податкове право було визначено не як інститут права чи складний інститут, а як структурно сформована підгалузь права. При цьому наочним чином простежується еволюція, поступально орієнтована трансформація підходів у визначенні місця податкового права в системі права. Слід відмітити, що усталений на сьогодні підхід щодо детермінації податкового права як підгалузі фінансового права потребує послідовної та системної ревізії. Не в останню чергу такий підхід пов'язується нами з нормотворчими процесами, які мають місце у сфері оподаткування, спробами визначення особливого місця податкового права в межах правової системи. Вищезазначені процеси, на нашу думку, вже не дозволяють розглядати податкове право як категорію однопорядкову з таким поняттям, як «підгалузь бюджетного права», яка є інтегративним складником фінансового права. Крім цього, слід відмітити, що податкове право, як нормативно-обрамлене утворення, інтегрує в собі інститути як загального, так і спеціального характеру. Тобто фактично на сьогодні податкове право вже сформувалося як нормативне утворення якісно вищого рівня, ніж просто підгалузь права. Його структурна будова та характер взаємодії складових елементів свідчать про сформованість його як самостійної галузі права.

Список використаних джерел:

1. Дудник Р.М. Галузева диференціація українського права: поняття, рівні і тенденції розвитку / Р.М. Дудник.

2. Мураховська Т.Є. Формування нових галузей в системі права України : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Т.Є. Мураховська. – Х., 2011. – 19 с.

